

Rott, Dariusz

Franciszek Teofil Borys - zapomniany dziennikarz, poeta i dramaturg

Rocznik Prasoznawczy 2, 141-144

2008

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

FRANCISZEK TEOFIL BORYS – ZAPOMNIANY DZIENNIKARZ, POETA I DRAMATURG

STRESZCZENIE

W komunikacie przedstawiono biografię i działalność zapomnianego dzisiaj śląskiego dziennikarza, poety i dramaturga Franciszka Teofila Borysa (1877-1916), który rozpoczął pracę dziennikarską w redakcji „Katolika”, a następnie w dziale prawnym w redakcji „Gazety Katolickiej”. Jego dorobek literacki był niewielki – obejmował melodramat oraz poemat z życia górników i krótki utwór sceniczny. Podczas pierwszej wojny światowej w 1914 roku został wcielony do armii pruskiej. Przebywał początkowo na Śląsku, a następnie został skierowany na front francuski, gdzie zginął w bitwie pod Comines 21 stycznia 1916 roku. Miał zaledwie trzydzieści dziewięć lat.

SŁOWA KLUCZOWE: Franciszek Teofil Borys, czasopiśmiennictwo na Śląsku, dramat.

Franciszek Teofil Borys urodził się 1 października 1877 roku w Świętochłowicach jako syn Adama i Katarzyny z Schultzów. Jego ojciec był górnikiem. Franciszek ukończył szkołę ludową i rozpoczął pracę w kopalni węgla. Po krótkim czasie wyjechał do szkoły salezjanów we Włoszech, gdzie uczył się trzy, może cztery lata. Po powrocie na Śląsk został zatrudniony w redakcji „Katolika”, gdzie po pewnym czasie zaczął kierować założonym przez siebie Biurem Obrony Prawnej. Dorabiał również we własnym zakładzie fotograficznym. Borys prawdopodobnie utworzył Towarzystwo św. Stanisława Kostki w Królewskiej Hucie (obecnie Chorzów), któremu przewodniczył w 1899 roku. Za działalność na rzecz polskości miał proces sądowy. Ukarano go karą grzywny w wysokości 30 marek.

W 1900 roku wyjechał do Zagłębia Dąbrowskiego, gdzie pracował jako podsztygar w kopalni Saturn w Milowicach (obecnie dzielnica Sosnowca). Wydalony przez policję carską wrócił na Śląsk, przyjmując posadę redaktora „Gazety Katolickiej”, organu duchowieństwa, w której prowadził dział prawny, omawiając m.in. ogólne prawo górnicze z nowelizacjami dla państw pruskich.

24 listopada 1909 roku ożenił się z Moniką Amalią Martinówną w Lipinach. Z małżeństwa urodził się syn Witold¹.

Jego dorobek literacki jest niewielki. Obejmuje debiut – melodramat w pięciu aktach *Chorzowianie* oraz poemat z życia górników *Dzielny luddek. Kilka wypadków z życia Górnoszlązaków* (opublikowany własnym nakładem w 1904 roku, prawdopodobnie w Królewskiej Hucie). Miejszem akcji poematu są Świętochłowice, a wśród epizodycznych postaci pojawia się Juliusz Ligoń. Najciekawszą częścią poematu są fragmenty przedstawiające pracę górników, strajk, zawalenie się jednego z kopalnianych chodników i cudowne ocalenie górników. Inne jego utwory zaginęły. Taki los spotkał m.in. obrazek sceniczny w jednym akcie *Zakochany Żyd*, który, zdaniem Wincentego Ogrodzińskiego, miał być opublikowany w „Gazecie Katolickiej” w 1905 roku. Niestety rocznik ten zaginął. Borys miał również być autorem poematu satyrycznego i drobnych utworów lirycznych, które jednak TEŻ zaginęły (mamy jedynie wzmiankę o wierszu *Na 50. letni jubileusz kościoła św. Barbary w Królewskiej Hucie*).

Jego najbardziej znany dramat *Chorzowianie. Obrazek ludowy w pięciu aktach ze śpiewami i tańcami* ukazać miał się pierwszy raz w odcinkach na łamach „Gazety Katolickiej” w 1899 roku. Do dzisiaj z tego rocznika zachował się tylko jeden numer, który nie zawiera tekstu dramatu. Nie możemy więc jednoznacznie stwierdzić, czy wersja czasopiśmiennicza różni się od wydania broszurowego. Broszurę z tekstem *Chorzowian*² opublikowano nakładem autora, najprawdopodobniej na początku dwudziestego wieku, w Drukarni św. Jacka (St. Hyacinth-Druckerei) Towarzystwo Akcyjne z o.o. w Królewskiej Hucie, zarządzanej wówczas przez proboszcza Pawła Łukaszczyka. Na karcie tytułowej brak jest roku wydania. Biblioteka Śląska określiła przypuszczalny termin druku na około 1920 rok. Uważna lektura karty tytułowej nakazuje jednak zweryfikować tę datę. Czytamy tam bowiem: „Nakładem autora” oraz zastrzeżenie: „Tę sztukę można odegrać tylko za pozwoleniem autora”. Borys zginął na froncie francuskim 21 stycznia 1916 roku. *Chorzowianie* musieli więc zostać opublikowani nie około 1920 roku, lecz znacznie wcześniej, między rokiem 1900 a 1914. Słuszna wydaje się sugestia Mirosławy Siuciak, że „najbardziej prawdopodobnym terminem wydają się początkowe lata XX stulecia, kiedy Borys był u szczytu popularności i miał dobrą sytuację materialną, pozwalającą na sfinansowanie druku”³. Można jednak chyba datę tę skonkretyzować, ponieważ w 1901 roku w „Katoliku” ukazała się informacja, że Franciszek Borys napisał sztukę teatralną *Chorzowianie* i „kto nadeśle 50 fenigów w znaczkach takowy egzemplarz otrzyma”. Pozwala to z dużą dozą prawdopodobieństwa datować broszurę na rok 1900 lub 1901.

¹ O biografii Borysa zob. szerzej: D. Rott, *Borys Franciszek Teofil*. [w:] *Słownik pisarzy śląskich*, t. 2, Red. J. Lyszczyzna, D. Rott, Katowice 2007r. (w druku); W. Ogrodziński, *Dzieje piśmiennictwa śląskiego*, do druku przygotowali L. Brożek, Z. Hierowski, Katowice 1965, s. 316.

² Egzemplarz unikatowy tej edycji znajduje się w Zbiorach Śląskich Biblioteki Śląskiej w Katowicach (sygnatura BSK SLM I 50551). Pochodzi on z księgozbioru Józefa Gallusa (1860-1945), pisarza ludowego, folklorysty i działacza kulturalno-oświatowego. Po jego śmierci książka była własnością Heleny Gallus. Dzisiaj tekst dostępny jest w formie reprintu w edycji *Chorzowianie. Obrazek ludowy w pięciu aktach ze śpiewem i tańcami*, Chorzów 2002.

³ M. Siuciak, *Charakterystyka językowa broszurowej edycji dramatu Franciszka Borysa „Chorzowianie”*, [w:] *Książka polska na Śląsku w latach 1900-1922. Zarys problematyki*, red. M. Pawłowiczowa, Katowice, 1994, s. 182.

Sztuka wzorowana była na *Królowej przedmieścia* Konstantego Krumłowskiego. Utwór cieszył się popularnością na deskach śląskich teatrów amatorskich, gdzie od 1899 roku członkowie Towarzystwa Młodzieży Katolickiej grywali *Chorzowian*. Królewska Huta była wówczas, obok Katowic i Zabrze, najsilniejszym ośrodkiem amatorskiego ruchu teatralnego na Górnym Śląsku. Przyczyną popularności sztuki Borysa należy upatrywać zwłaszcza w stosunkowo żywej akcji, kilkunastu śpiewach i tańcach oraz akcentach patriotycznych. Do niedostatków utworu należy natomiast zaliczyć sposób kreowania większości postaci (płaskich i jednowymiarowych), przesadny zachwyt wsią i chłopami, a w sferze języka brak zróżnicowania mowy wieśniaków i osób wykształconych, pochodzących z miasta. Dramat *Chorzowianie*, grany na deskach teatrów amatorskich, odegrał ważną rolę w walce o prawo Ślązaków do używania języka ojczystego i utrwaleniu świadomości narodowej na Śląsku, wpisując się w nurt śląskiego teatru ludowego⁴.

Po wybuchu pierwszej wojny światowej w 1914 roku Borys został wcielony do armii pruskiej. Przebywał początkowo na Śląsku, a następnie został skierowany na front francuski, gdzie zginął w bitwie pod Comines 21 stycznia 1916 roku. Miał zaledwie trzydzieści dziewięć lat.

Wincenty Ogrodziński, kończąc omówienie twórczości autora *Chorzowian*, napisał: „Na Borysie, pisarzu o zdecydowanej patriotycznej postawie, zemściły się okrutnie wyzysk w koncernie „Katolików”, praca w czasopiśmie ugodywch i słabość wobec nałogu. W tych warunkach zmarniał talent występujący chwiejnie w *Chorzowianach*, krzepnący i zdobywający się na samodzielność dość znaczną w *Dzielnym ludku* i na nim kończący swoją epizodyczną rolę w piśmiennictwie śląskim”⁵.

To chyba zbyt ostry i jednostronny sąd o tym zapomnianym dzisiaj dziennikarzu, poecie i dramaturgu.

4 Zob. szerzej: Z. Obrzud, *Polski teatr amatorski w Chorzowie w latach 1868-1918*, „Kwartalnik Opolski” 1968, z. 1-2; Z. Obrzud, *Polski ruch teatralny na Górnym Śląsku (1862-1918)*, Wrocław 1972; K. Olszewski, *Kronika teatralna Górnego Śląska (1848-1912)*, Wrocław 1979; Cz. Mykita-Glensk, *Wydawnictwa repertuarowe na Śląsku w okresie niewoli narodowej*, [w:] *Książka polska na Śląsku w latach 1900-1922. Zarys problematyki*, red. M. Pawłowiczowa, Katowice 1994.

5 W. Ogrodziński, *Dzieje piśmiennictwa...*, ibidem, s. 246.

SUMMARY

Franciszek Teofil Borys –the forgotten journalist, the poet and the dramatist

In the announcement a biography and activity were described forgotten today Silesian journalist, the poet and the dramatist Franciszek Teofil Borys (1877-1916) which began the journalist's work in the „Katolik” editorial office and then in the legal department in the „Gazeta Katolicka” editorial office. His literary oeuvre was little – grasped the melodrama and the poem from the life of miners and the short stage work. During the First World War in 1914 he was conscripted into the armed services Prussian. He travelled at first in Silesia and then he was directed to the French front where in the battle of Comines 21 January 1916 died. He was thirty nine years old scarcely

KEY WORDS: Franciszek Teofil Borys, periodical press in Silesia, drama.